

RECENZIJE, PRIKAZI, OSVRTI

Zbornik radova o Marku Maruliću; u povodu 550. obljetnice rođenja i 500. obljetnice njegove Judite 1450.-1501.-2001. = Collected Papers on Marko Marulić; in celebration of 550th anniversary of his birth and 500th anniversary of the birth of his Judita 1450-1501-2001. Priredio Dubravko Jelčić. – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2005, 189 str.

Ostadoše za nama velika, kao sudbina teška pitanja koja se vezuju uz prijelaz stoljeća /tisućljeća; za nama ostadoše i dvije velike obljetnice nacionalne kulture: 550. obljetnica rođenja Marka Marulića i 500. obljetnice nastanka njegova spjeva »u versih harvacki« složena (1450-1501 - 2000-2001). Te su nam obljetnice još značajnije uzmemo li u obzir razmjer svjetske recepcije i utjecaja autora ponikla na rubu ondašnjega zapadnog svijeta u malenu narodu u kojem je teško biti veličina. One su, kako je i primjereno jednom stvaraocu, obilježene ponajprije radno – znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu te izložbama. Plodovi tih aktivnosti ubiru se još dugo nakon svečarskog ozračja. Jedan od njih je i *Zbornik radova o Marku Maruliću* u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, koji je za tisak priredio akademik Dubravko Jelčić.

U njemu su objedinjeni radovi s Međunarodnoga znanstvenog skupa o Maruliću, održanog u Kongresnoj knjižnici u Washingtonu, 11. travnja 2001, u organizaciji Europskog odjela Kongresne knjižnice, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Veleposlanstva RH u Washingtonu. Toj su cjelini pridodani prigodni govori sa »Svečane sjednice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti posvećene ocu hrvatske književnosti o 550. obljetnici njegova rođenja i 500. obljetnici *Judite*«, održane u Zagrebu 5. studenoga 2001.

Uvodna studija Milana Moguš (HAZU) našem piscu pridaje još jedno očinstvo: *Marko Marulić – otac hrvatskoga književnog jezika; o tropletu Marulićeva hrvatskog jezika*. Hrvatski je jezik i u kulturološkom i u lingvističkom smislu osobit svojim tropletom triju govornih i književno stiliziranih dijalekatskih idioma. Autor ukazuje na Marulićevu intenciju umjetničkog stvaranja na *harvackom* te da se za to temeljito pripremao prevodilačkim radom. Tvrdnju o ravnopravnosti hrvatskoga jezika s ostalim jezicima ondašnje Europe Moguš potkrjepljuje kako tradicijom hrvatskih pravnih dokumenata i prisutnošću hrvatskoga među pet najplemenitijih europskih jezika u Vrančićevu *Dictionarium quinque nobilissimarum europae linguarum*, tako i Marulićevim primjerom, u

čijem opusu do izražaja dolazi gipkost i okretnost hrvatskoga jezičnog izraza. Konstatiravši da je veći dio Marulićeva vokabulara kao i dobar dio frazema jednak današnjem ili prepoznatljiv današnjem hrvatskom govorniku, Moguš proučava odnos Marulićeva jezika prema jezičnom naslijeđu, a i međudijalekatske dodire, gdje ističe primjere Marulićeva posezanja za kajkavizmima i štokavizmima, i to ne samo radi metra ili rime. Kao klasik umjetnosti riječi, nastavlja stilizaciju dijalekatske isprepletenosti koja se začela u hrvatskom srednjovjekovlju, a traje sve do danas.

Drugi rad, iz pera Dunje Fališevac (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), posvećen je »svečarici« *Juditi*. Autorica polazi od konstatacije da je *Judita* oblikovana na temelju raznolikih tradicija (biblijske starozavjetne, klasične antičke kao i hrvatske srednjovjekovne) te participira u raznorodnim oblicima i tipovima individualnog i kolektivnog pamćenja. On nije u ep samo ugradio dostupne i nataložene kodove književne kulture, nego je *Juditu* i aktualizirao (sugrađanima ulio vjeru u mogućnost izbavljenja od tada prisutne turske opasnosti). Štoviše, izabirući i u središte predstavljenog svijeta postavljajući ženu, Marulić se deklarirao kao renesansni pjesnik modernih svjetonazora, a opredjeljenjem za hrvatski jezik kao pisac koji izražava svijest o stvaranju kulture vlastita naroda. Podsjetivši na autorova shvaćanja o epu te kako je *Judita* popraćena brojnim marginalnim bilješkama, koje tvore svojevrsni poetološki, retorički, naratološki, ali i mitološki te moralno-etički komentar epa, prof. Fališevac zaključuje kako je sam Marulić svojoj *Juditi* namijenio i ulogu poetičkog udžbenika, male enciklopedije osnovnih znanja iz kulturne povijesti i, dakako, udžbenika kršćanskog morala. Njezina intertekstualnost i metatekstualnost pokazuju da je *Judita* značenjima i smislovima višestruko bogato djelo. Svojom *Juditom* Marulić je težio hrvatsku kulturu uključiti u dominantni renesansni tijek europske kulture, kao onu koja pripada centru, a ne periferiji.

U radu *Marulić i hrvatska humanistička književnost* Branimir Glavičić (HAZU) najprije konstatira da je hrvatski humanizam jedan od najranijih i najdugovječnijih u cijeloj Europi; da su Hrvati od svih slavenskih naroda imali u doba humanizma najbogatiju i estetski najvrjedniju književnost. Također ukazuje na nepovoljne društveno-političke prilike, nepostojanje viših škola i sveučilišta, zbog čega su naši humanisti odlazili u tuđinu, gdje su mnogi i ostali dajući znatan doprinos izgradnji europskog humanizma. Rad naših humanista smješta se između domaće tradicionalne /srednjovjekovne duhovnosti i svjetovnih preokupacija intelektualnog Zapada. Nanizavši u europskim razmjerima značajne hrvatske humaniste autor izdvaja Marulića i njegove spise – uspješnice koji su doživjeli brojna izdanja i prijevode: *Instituciju* i *Evandelistar*; *Davidijadu*; najranije prijevode Dantea i Petrarke u Hrvata; prvi spomen Erazma i pohvalnu ocjenu njegova rada. Davši letimičan pregled žanrovske raznovrsnosti hrvatske latinističke književnosti u doba humanizma, autor napominje kako se hrvatski humanizam intenzivnije znanstveno obrađuje tek od sredine 20. stoljeća te zaključuje da u prvom redu treba objaviti djela naših humanista i provesti mnoga istraživanja.

Darko Novaković (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) pozabavio se odnosom *Marko Marulić i europsko humanističko pjesništvo*. Pored općeprihvaćene percepcije Marulića kao uspješna moralno-didaktičkog pisca, osvjetljava i drugog ili drukčijeg Marulića; njegov humanistički profil pokušava orisati na temelju njegova obrazovnog *curriculum*a, lektirne preferencije, programatskih iskaza te vlastitih književnih tekstova. Njegovo školovanje nakon Splita još uvijek nam je nepoznato; njegova lektira nisu samo knjige čiji popis nalazimo na kraju Oporuke. U Marulićevoj mladosti poganska antika ima kanonsku vrijednost, dok trideset godina poslije odbacuje cjelokupnu »svjetovnu mudrost« i napada pogansku antiku s njezinim disciplinama pjesništvom, govorništvom i filozofijom. Nedavno otkriveni *Glasgowski stihovi* pokazuju da je Splitsanin u mladosti imao radikalno drukčiji odnos prema civilizacijskoj baštini Grka i Rimljana: ono što u *Evandelistaru* naziva »besramnim pjesničkim štivom« u mladim je godinama pomno iščitavao, kako svjedoče brojni citati i reminiscencije u njegovim sastavcima. No mladenačke poetičke ideale ni pod starost nije mogao potpuno potisnuti, što potvrđuje leksik i versifikacijska rješenja i u posljednjoj Marulićevoj pjesmi, inauguralnoj čestitki papi Klementu VII.

U prilogu *Marulićevo europejstvo – hrvatski Dante* Mirko Tomasović (HAZU) postavlja pitanje na čemu počiva njegova samosvijest i autoritet, da se usuđuje »korespondirati« s papama (Hadrijanom VI. i Klementom VII) i nudi svoj odgovor. Receptijski uspjeh njegovih djela davao mu je pravo da se čuje njegov »De profundis«, a spjev *Judita*, prihvaćen od domaćih čitatelja, intelektualno ga je obvezivao da progovori u ime naroda, bešćutno prepuštena agresiji. Razloge njegove čuvenosti i čitanosti ovako sažima: hrvatski pisac po žanrovskoj svestranosti, autorskoj i intelektualnoj znatiželji, po trojezičnosti, po stilskoj i retoričkoj obradbi djela, po književnoj kulturi i osjećajnosti za razdoblje, tipičan je predstavnik europskih duhovnih i poetičkih gibanja, njihov sudionik na putanji kasno srednjovjekovlje – humanizam – renesansa. Njegovo je europejstvo obilježeno individualnim temperamentom, ali i okolišem u kojem je živio i stvarao, tj. društvenom, političkom, vjerničkom i kulturološkom zbiljom tadašnjeg Splita i Hrvatske.

Rad Istvána Lőkösa (Sveučilište u Debrecenu, Mađarska) *Marulić u Srednjoj Europi, napose u Mađarskoj*, oslanjajući se na istraživanja recepcije Marulićevih djela drugih marulologa, posebnu pažnju posvećuje zanimanju za njegov opus u crkvenim i svjetovnim krugovima Ugarske. To potkrepljuje ponajprije popisima knjiga isusovačkih knjižnica kao i istaknutih mađarskih bibliofila. Autor ipak konstatira da je stvarni broj Marulićevih djela bio znatno veći. No zbog širenja reformacije i drugih prevrata, knjižnice su mijenjale vlasnike, a i bile uništavane. Međutim, Marulićevu recepciju potvrđuju također brojni citati i prijevodi u djelima mađarskih autora.

Pišući o odnosu *Marulić i Engleska*, Charles Béné (Sveučilište Stendahl, Grenoble) ne zanemaruje činjenicu da nijedno izdanje najslavnijih Marulićevih djela (*Institucija* i *Evandelistar*) nije objavljeno na engleskom tlu u 16. i 17. st.

No, to ne znači da za njih u Engleskoj nije bilo zanimanja, naprotiv; njihov se utjecaj osjećao čak i na dvoru kralja Henrika VIII. i kraljice Elizabete. Štoviše, pravi preporod u izdavanju Marulićevih djela u Europi dugujemo Englezu Johnu Fowleru, koji zbog vjernosti Rimu djeluje u izgnanstvu. Zanimanje Engleza za Marulićeva djela Béné potvrđuje i s nekoliko istaknutih primjera: Philip Howard je na engleski preveo njegovu *Carmen de doctrina*; Henrik VIII. se služio *Evandelistarom* pri sastavljanju *Assertio septem Sacramentorum*; Thomas More korak po korak prati Marulićevo poglavlje *De purgatorio* u svom djelu *The supplication of Souls*, a i u djelu *Dialogue of Comfort*, pa i u kompoziciji, zapažamo utjecaj Marulićevih *Evandelistara* i *Institucije*. Naposljetku i sama brojnost Marulićevih djela u engleskim knjižnicama potvrđuje njegovu iznimnu recepciju na engleskom tlu.

Henry R. Cooper (Sveučilište Indiana u Bloomingtonu, USA), prevoditelj Marulićeve *Judite* na engleski (New York, 1991), naveo je razloge koji su ga privukli *Juditi* i izložio svoje procjene spjeva naslovivši svoj rad jednostavno *Judita*. On napominje da je za razliku od izvorniku vjernoga hrvatsko-glagoljskog prijevoda biblijske knjige *Judita*, kojim se Marulić služio, sama Marulićeva verzija »dinamična«; u poetizaciji svojeg teksta on je daleko nadmašio prevođenje riječi i fraza. On slijedi osnovni tekst, ali ga obogaćuje pa je rezultat savršena mješavina Biblije i Marulićeve poetike. Upotrijebio je klasični teološki rod biblijskog komentara kako bi stvorio svoj uzbudljivi renesansni ep.

Vinko Grubišić (Sveučilište Waterloo, Kanada) pozabavio se temom *Memento mori* u *Marulićevim dijalozima*, jer je smrt u njegovim dijalozima česta i glavna tema. On varira opća mjesta kršćanske pobožnosti i zamišljenog sugovornika, kojeg ponekad naziva »putnikom«, podsjeća da je kratkotrajni život vrijeme pripreve za vječnost kako bi se izbjegla smrt duše. Njegovi su izričaji nekad više teološki, drugi put moralizatorski; opisi pakla su u funkciji opomene o prolaznosti i poticanja na pokajanje. No ipak, Marulićeve dijaloške pjesme, u kojima je *memento mori* ne samo naglašen nego zapravo središnja tema, ne vraćaju oca hrvatske književnosti iz renesanse u srednji vijek (kao ni Michelangela njegov *Strašni sud* u Sikstini), nego su tek izričaj njegovih čvrstih moralnih načela, poruka čovjeku da se ne da zarobiti »segasvitnjim taščinama«.

Nakon washingtonskoga dijela zbornika sa znanstvenim radovima slijede tri priloga članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti s njezine Svečane sjednice u čast Marka Marulića i njegove *Judite*. Predsjednik Milan Moguš (*Hrvatska akademija Marku Maruliću dvornim poklonom*) poziva na »dvorni« poklon Marulićevim djelima kojima se, čitajući ih, stoljećima klanjahu »kralji ter cesari« i »bani tere knezi visoka plemena« i umnici i pisci europski i domaći; djelima s kojima je Akademija započela izdavanje bogatog blaga hrvatskog jezika i književnosti. Sjetila se Akademija Marulića i o 400. obljetnici *Judite* kao i 500. obljetnice rođenja, a sjeća ga se i danas te mu kao klasiku književničke riječi od srca izražava harnost – dvornim poklonom.

Josip Vončina promatra *Marulićevu* Juditu u sazrijevanju jezikoslovne kroatistike. Nakon iznimnog zanimanja za Marulićeve pjesmotvore i plodnog razdoblja objavljivanja *Judite* uslijedio je četvrt tisućljeća dug zastoj, sve do Akademijina sveska *Pjesme Marka Marulića*. Novoosnovana je Akademija jednom od svojih temeljnih zadaća smatrala »starati se oko hrvatskog jezika i književnosti« i u tu svrhu da se »s vremenom na vidjelo iznesu sve važnije starine književne«. Pri objavljivanju su se primjenjivala pravila koja su tekstološku obradu podigla na europsku razinu. Autor prati dvojbe pri pojedinim kritičkim čitanjima Marulićevih čakavskih formula te priželjkuje i predlaže da se Marulićeva proza i stihovi, izloženi svoj strogosti suvremenoga tekstološkog postupka, iznova pojave u Akademijinim *Starim piscima hrvatskim*.

U posljednjem prilogu (*Naš Marulić anno Domini MMI*) Dubravko Jelčić kao prijeloman i sudbonosan ističe trenutak kad je Marulić u naslovu *Judite* upotrijebio pridjev *haruacchi*. Za latinskog pjesnika, humanista i Europljanina pridjev *hrvatski* mogao je imati samo široko, europsko i civilizacijsko obilježje. Tim je činom Marulić poentirao četiristogodišnju naslijeđenu baštinu hrvatske pisane riječi, a ujedno joj i projektirao put kojim će ići idućih petsto godina. Ako je Bašćanska ploča sa sintagmom *Zvonimir, kralj hrvatski* »testimonium baptismi« hrvatske književnosti, *Judita* je onda »testimonium confirmationis«. Marulić je objedinio tri plodne i utjecajne sastavnice našega književnog postojanja: srednjovjekovnu, humanističku i resesansnu. Današnja Europa ne bi smjela zaboraviti svoj dug prema hrvatskom pjesniku čije djelo nije samo prošlost; on je aktualni pjesnik i po tome naš suvremenik.

U devet opsegom relativno kratkih znanstvenih priloga zbornika (i tri svečano intonirana) zbornik je sažeto prikazao Marulića i njegovo djelo u kontekstu svjetskih kulturnopovijesnih gibanja, odužujući ujedno i Akademijin dug prema svome patrijarhu: šest priloga potječe iz pera njezinih redovnih, a dva su djela dopisnih članova. Svi su oni desetljećima znatan dio svoje erudicije posvetili objavljivanju i proučavanju Marulićevih djela. Međutim, knjiga ima još jednu važnu odliku: svi su prilozi u cijelosti objavljeni i u engleskom prijevodu (rad Ch. Bénéa i na francuskom). Imajući u vidu činjenicu da je marulološka bibliografija na engleskom još uvijek iznimno oskudna, ovo Akademijino izdanje valja pozdraviti kao iznimno dobrodošao izvor informacija za inozemne stručnjake: naša je zadaća da im i ovakvim izdanjima olakšamo pristup upoznavanju onoga čime se s pravom dičimo.

Branko Jozić

MAJKA MARKA MARULIĆA NIJE BILA TALIJANKA!

U *Večernjem listu* (11. svibnja 2005, str. 25) naišao sam na članak pod natpisom *Hrvatska književnost i dvojna pripadnost*, gdje se obavješćuje da je »na internetskim stranicama Prosvjete objavljen tekst Predraga Matvejevića«, u kojem da, među ostalim, stoji: »Talijanka je bila i Marulićeva majka...«. Nije, međutim, odgonetljivo po kakvu se mjerilu ona svrstava u Talijanke, zašto joj se izmišlja druga narodnosna pripadnost, a tom hipotezom i njezinu sinu Marku pridaje dvojna pripadnost.

Majka »oca hrvatske književnosti« krštena je kao Dobrica, i to joj ime bilježe svi dokumenti. Djevojačko joj je prezime bilo Alberti. Isto tako njezin brat, Marulićev ujak, u svim se arhivskim spisima spominje pod hrvatskim imenom Janko. Na latinskoj nadgrobnoj ploči u splitskoj prvostolnici zove se primjereno Jancius. Prezime Alberti u hrvatskoj poslanici rođakinji (ili teti) Katarini Marko je promijenio u Obirtić, što nije iznimka u Splitu XVI. stoljeća, jer i loza Tartaglia pohrvaćuje prezime u Tartaljić. Frano Božićević Natalis u prvomu životopisu Marka Marulića već na početku latinskog teksta navodi da mu je majka Dobrica plemenita roda, a da njezino ime na latinskom znači Bona. U oporučnoj talijanskoj verziji (kritičko izdanje Marulićeve oporuke upravo je objelodanjeno u Splitu, *Colloquia Maruliana*, XIV, str. 48) oporučitelj je spominje kao »la madre nostra Dobriza« (Dobrica), jedna mu je od baka također nosila hrvatsko žensko ime, Mira. Dobrica Obirtić vjerojatno i nije znala talijanski jezik, a ako ga je i znala, svoju djecu nije učila govoriti tim jezikom. Naime, najmlađa joj kćerka, Bira, nije razumjela ni latinski, ni talijanski, pa joj je najstariji brat, pjesnik Marko, pisao zabavne »verse harvacke« o samostanskom životu, budući da je postala benediktinka. Znakovito je u tom kontekstu da Marulić izvješćujući prijatelja u Mletcima da je upravo završio *Juditu*, taj spjev određuje kao »djelce na našem materinskom jeziku« (»lengua nostra materna«, *Colloquia Maruliana*, I, str. 36). Od majke je naučio prve riječi tog jezika, progovorio je hrvatski. U drugom pismu istom naslovniku s velikom nježnošću govori o svojoj majci Dobrici koja teško odolijeva nekoj boljetici.

Istina, u talijanskim se leksikonima i književnopovijesnim priručnicima može pročitati kako je »otac hrvatske književnosti« po majci Talijan, što je relikv hipoteza tamošnjih filologa (Giuseppe Praga, Francesco lo Parco, Arturo Cronia) između dva svjetska rata. Oni su se, upravo na temelju djevojačkog prezimena Alberti Marulićeve majke, trsili dokazati njegovo talijanstvo, nudeći ga usputice kao uglednoga pisca za mamac iredentistima. Nisu se pri tome osvrtni na činjenicu da je Marcus Marulus žestoko napao u latinskomu polemičkom spisu one pisce koji tvrde da je sv. Jeronim talijanske zavičajnosti. Možemo samo pretpostaviti kako bi reagirao na tvrdnju da mu je majka Dobrica Talijanka, a ona, rođena, živjela i pokopana u srcu Dioklecijanova Splita, govorila, pjevala i molila »u lipom jaziku gdi ča slaje zvoni«.

Nije mi, zbilja, jasno kako se, bilo koje i bilo kakve promidžbe radi, smiju, neprovjereno, mijenjati činjenični podatci stanovitoj ličnosti, napose kad je riječ o povijesnoj osobi kao što je, evo, slučaj s majkom prvoga hrvatskog književnog klasika. Dobrica Marulić, r. Alberti (Obirčić) nije nikakva Talijanka, a bilo bi u redu da taj navod Srpsko kulturno društvo »Prosvjeta« ukloni sa svojih internetskih stranica.

Mirko Tomasović